

Inleiding

Nicolaas Kroese was in de vijftiger en zestiger jaren van de 20-ste eeuw een nationaal en zelfs internationaal bekend fenomeen. Hij was eigenaar van een reeks eethuisjes in en rond Amsterdam. Arnold Bokhorst, in die tijd in dit document Nolle genoemd, heeft als binnenhuisarchitect 25 jaar voor Nicolaas Kroese gewerkt en heeft dus veel aan hem te danken, maar heeft op zijn manier veel bijgedragen aan het zakelijk succes van Kroese.

Honderdduizenden gasten, waaronder ongeveer 50.000 Amerikanen, brachten in de die tijd jaarlijks een bezoek aan zijn eethuisjes. Door zijn Vijff Vlieghe vooral en door zijn extravagante publiciteitsmethoden was hij een toeristentrekker van groot kaliber en hij heeft niet alleen zijn romantische eetgelegenheden maar ook Nederland tot ver over de grenzen bekend gemaakt. Honderden dagbladen en geïllustreerde tijdschriften hebben artikelen, verhalen en fotoreportages over Kroese en zijn Vijff Vlieghe gebracht en daardoor het toeristisch oog toen op Nederland doen richten. Mede omdat het eethuisje d' Vijff Vlieghe nog steeds in volle glorie geëxploiteerd wordt en Nicolaas Kroese van zo grote betekenis is geweest voor Nolle Bokhorst is dit document over Nicolaas Kroese opgenomen in de Bokhorstdocumentatie van www.deventer-bokhorstkunst.nl. Voor de beschrijving kon worden geput uit historische krantenartikelen, tijdschriften en weekbladen, zie de verantwoording aan het eind van dit document. Een aantal tekstgedeelten zijn vrijwel onveranderd overgenomen, omdat ze de sfeer waarin velen over Kroese schreven zo goed weergeven.

De jonge Nicolaas

Nicolaas Kroese werd in Amsterdam geboren op de 26ste augustus 1905; zijn vader werkte – voor 16 gulden in de week – bij boekhandelaar Allert de Lange aan het Damrak. Nicolaas – genoemd naar zijn grootvader – had één broer en twee zusjes. Iedereen die hem toen gekend heeft, herinnert zich hem als het “enfant terrible” van het gezin. Hij was niet alleen lastig, maar ook bijzonder intelligent en vooral een doorzetter. Op zijn HBS bestond een roeivereniging; het bestuur wilde Nicolaas aanvankelijk niet toelaten, omdat hij niet “goed” genoeg was. Nicolaas beet door, kreeg zijn zin, werd stuurman en won voor zijn school een der belangrijkste trofeeën die een roeier zich kan denken: de Van Leeuwen Tidemanbeker. Daarna regende het aanbiedingen van andere roeiploegen om stuurman bij hen te worden. Hij was bovendien een opvallend zwemmer, zwom de Schelde over en stond op het punt Het Kanaal over te steken (maar het weer sloeg om). Na de HBS kwam Nicolaas als bediende op het Amsterdamse makelaarskantoor Brouwer; iedereen, die de wispelturige jongen kende, zei: daar houdt hij het geen maand uit. Hij bleef er 10 jaar. In zijn vrije tijd was hij tot 1933 – tien jaar lang – secretaris van de Amsterdamse Zwemclub 1870, de oudste zwemclub van Europa. Op een opvallende manier maakte hij propaganda voor de zwemsport en organiseerde internationale polotoernooien die bekendheid verwierven.

Hij deed een vergeefse poging om een grote Maatschappij ter Exploitatie van Zwembaden te openen (een zwembad, in Alkmaar, ging inderdaad open, maar spoedig weer dicht). In deze tijd deed Nicolaas Kroese een uitvinding, waarop hij nogal trots was: een super-springplank. Na het vervliegen van zijn zwembaddromen kwam hij terecht bij de Amsterdamse restaurateur Weilers, eigenaar van het De Bock-concern, waar hij bedrijfsleider werd. Ook hier heeft Nicolaas Kroese zijn merkteken achtergelaten. Toen er eens strubbelingen waren rond de firmanaam, omdat er ook nog een andere maatschappij De Bock bleek te bestaan, nam Nicolaas zijn pen, en zei: “Dan schrappen we uit onze naam de C weg”. Hij deed het, keek aandachtig en zei: Of nog beter: we laten de C met het streepje erdoorheen staan”.

Eethuisjes

Van jongs af aan had Nicolaas reeds een ruime belangstelling voor antieke dingen en in 1938 besloot hij de kunsthandel in te gaan. Hij huurde een oude, onbewoonbaar verklaarde woning aan de Spuistraat, waarvoor hij vier gulden per week betaalde. In dit ruïneachtige pand begon hij een kunsthandeltje, dat hij “de Trapgevel” noemde. Op het bouwvallige huisje zaten geen dakpannen. Nolle Bokhorst bezat een merkwaardig talent: hij was een even romantisch als ingenieus knutselaar, die alles waaraan hij behoefte had uit alles wat zijn handen vonden improviseerde. Voor de Amsterdamse kunsthandelaar Onno Geveke improviseerde hij zo uit 1001 oude materialen een antiek (in de zin van curieus) interieur. Dat was 1938; in datzelfde jaar zag Nicolaas Kroese dit interieur, onderging een gedachtenschok en ging op zoek naar Nolle Bokhorst die dit alles had gewrocht. Deze vertoefde op dat moment in Breskens, waar hij de burgemeestersvrouw schilderde; hij ontving een telegram, schilderde de burgemeestersvrouw snel af en haastte zich naar Amsterdam, waar Kroese hem aan het hart drukte, meenam naar het vervallen pand op de hoek van de Spuistraat, en historische woorden sprak: ‘Bouw mij een oudhollands binnenhuisje”.

Voor een gulden per uur ging Bokhorst aan de slag; uit oude materialen en voorwerpen die zij voor

Nicolaas Kroese

een krats uit alle delen van het land aansleepten (balken uit gesloopte Brabantse boerderijen, baarddraggers uit Overijsselse kastelen, tegels uit zuid hollandse keukens, potten en pannen uit Veluwe huishoudens) toverde Bokhorst een antieke etage, die zelfs in de middeleeuwen zijn weerga niet vond. Na enkele weken als kunstzaal te hebben gediend, werd het vertrek met enkele antieke handgrepen omgebouwd in Wijnhuis.

Onmiddellijk waren er veel kijkers maar weinig kopers. Financieel werd de zaak een strop. Om de vier gulden huur te kunnen betalen, begon Kroese wijn te verkopen. Een andere wijnzaak verkocht een glas voor 15 cent in die tijd, Nicolaas vroeg 20 cent, maar dan kreeg men er een verhaaltje over antiek en een tentoonstellinkje bij. De openingsdag was 1 September 1939 en vanwege een grote advertentie liep het zwart van de mensen. In die tijd kreeg men meer reactie op een advertentie dan tegenwoordig. De dranken stonden op een lange lijst van bijna een halve meter. Kroese noemde dit de "waslijst". Dat was een vondst die internationaal de aandacht trok. Op die eerste waslijst stond o.a. een witte wijn, "Debröi Hårslevelü" geheten, die – ook dat was niet gek gevonden – door Prinses Juliana en Prins Bernhard op hun huwelijksreis was gedronken. Ook kon men in het huisje Egri-Bikavér, stierenbloed drinken. De Tokayers werden in de zogenaamde "Hongaarse fluitjes" geserveerd, die men in de mond moest nemen om te nuttigen. Men sprak destijds over deze bijzondere dingen.

Na heel wat zoeken, ontdekte Kroese, dat het huisje in 1627 gebouwd was door Jan Janszoon Vijff Vlieghe. Zo kreeg het wijnhuisje de markante naam van vandaag. Als attractie liet hij voor zijn privé-vrienden 250 sleutels vervaardigen in de vorm van een gestileerde vlieg. Met eigen sleutel kon men in de naast het huisje gelegen Vliegende Steeg een oudhollandse deur binnentreden. Men sprak er over. Het wijnhuis werd al spoedig eethuis. Veel onkosten kon Nicolaas nog niet maken. Hij begon met een fornuis, dat hij voor vijf gulden had gekocht en veel meer dan boerenkool met worst kon men niet bestellen.

Na de oorlog liet Kroese zijn Vijff Vlieghe danig restaureren. Antiekbouwer Bokhorst, als een driftige mier in Nederland rond speurend naar oude bouwmaterialen kon (ondanks de antiekfabriek met timmerlieden en schilders die nu onder zijn leiding kwam) de ontwikkeling nauwelijks bijbenen. Er kwam een zaal voor de Ridders van het Goede Leven en later een Rembrandt-zaal en een Glaskamer, waar men honderden glazen van omstreeks 1600 kon bewonderen. Ook werd Kroeses tegelverzameling ingeschakeld, die de mooiste in Nederland was. Kroese vroeg regelmatig in advertenties om meer antieke materialen, zoals een draaispit, kinderbalken, wagenschot, een zandstenen zeventiende eeuws poortje e.d. Ook op veilingen werd Nicolaas regelmatig gespot om oude materialen voor zijn huisjes te verwerven.

Het Vijff Vlieghe concern

In de loop der jaren werden een reeks panden aangekocht, die Nolle Bokhorst met zijn timmer- en schilderploeg en diverse vaste aannemers veel werk bezorgde.

In mei 1940 beëindigde Nicolaas zijn samenwerking met restaurateur Louis Weilers, waarbij in de annonce vermeld wordt dat de kantoren van Wynhuys D'Vijff Vlygen, Eethuysje Moeder Hendrina en Wynhuys 't Swarte Schaep benevens van de in aanbouw zijnde eethuisjes **Onder de Pannen** en **d' Drie Brughen** zijn gevestigd op de N.Z. Voorburgwal 322 te Amsterdam.

Moeder Hendrina ontstond doordat wijnschenker Kroese plotseling een eetpartijtje aannam en tegen Bokhorst zei: "Bouw mij binnen vier weken een antieke eetkamer". Nolle Bokhorst schiep binnen die tijd het eerste Nederlandse restaurant in Breugheliaanse stijl met open keuken. Deze eetkamer, de etage boven het Wijnhuys d' Vijff Vlygen, werd genoemd naar moeder Hendrina van de Broek die er samen met haar echtgenoot Willem triomfen vierde met hun burgerpot, hun maaltijden op een kooltje vuur maar vooral met hun onsterfelijke Kip in 't Pannetje.

Wijnhuys en later restaurant 't **Swarte Schaep** op de hoek van het Leidseplein en Korte Leidsedwars straat werd ook in antieke Bokhorst-stijl opgetrokken in een huis anno 1687 en kon gebouwd worden uit de winsten in d'Vijff Vlieghe gemaakt. Toen Kroese beseftte, dat hij daarmee buurman werd van zijn vroegere werkgever De Bock, noemde Kroese zijn nieuwe restaurant niet zonder bijbedoelingen 't Swarte Schaep". Aan de Korte Leidsedwars straat 24 was eetgelegenheden "**Het Zolderkamertje**", dat in 1949 des Coninghs Braetspit werd genoemd..

De Spuistraatpanden 296, 298, 300 en 302, grenzend aan de **Vijff Vlieghe**, werden door Kroese in en na de oorlogsjaren aangekocht. Onderling door gangen en deuren verbonden herschiep Nolle Bokhorst dat geheel tot een antiek labyrint; hij leefde zich uit in een reeks curieuze eetkamers: d' Oude kelder c.q. Ridderzaal, Rembrandtzaal, Taveerne, Glaszaal, Prentenzaal of –kabinet, Bruidskamer en eerder al genoemd: Moeder Hendrina dan wel Hendrien.

In december 1956 werd in de Spuistraat gestart met Pizza Papazzo waar Italiaanse gerechten werden geserveerd en er een espressobar was ingericht. Het uit een inval van Kroese gecreëerde

Nicolaas Kroese

“mobilofoonrestaurant” (bestel telefonisch uw diner, onze mobilofoonwagen brengt het binnen vijf minuten bij u thuis) bleek een doodgeboren kind; de ruim 15.000 gulden dure mobilofoonwagen (een VW bestelauto met koelkasten en ovens) werd te koop aangeboden.

Taveerne d' **Leeuwenburgh**, Oudezijds Voorburgwal 14, werd in juni 1949 door Kroese geopend, maar werd na twee jaar gesloten, omdat het een loopkroeg voor de buurt was geworden.

Restaurant **De Gouden Eeuw** in de Bergstraat 8 werd eveneens in 1949 een mislukking.

Dansk Smørrebrød in de Gravenstraat 28 werd in 1951 een derde mislukking; het werd in 1950 als zeemeerminnengrot ingericht door een onbekende decorbouwer van Carré, de jonge Tom Manders, die enkele jaren later als radio- en tv-artiest (“Dorus”) groter roem zou oogsten.

't **(Olde) Binnenhofje**, Singel 449, eveneens van 1951, werd een parel aan Kroeses kroon. Van zolder tot kelder leefde architect Bokhorst zich hier in de meest curieuze improvisaties uit. Eén van de bloeiendste bedrijven in het Kroese-concern. In maart 1955 richtte een brand grote ravage aan, waarbij onder meer drie jonge krokodillen omkwamen. Twee maanden later ging het Binnenhofje weer open, waarbij ook voor de verbrande papegaai een opvolger werd gevonden. Na de pensionering van Bokhorst in 1965 werd in de Vijff Vlieghe aan de Spuistraat een grote zaal gerealiseerd, die wederom het “Olde Binnenhofje” werd genoemd. In 1975 werd het Binnenhofje aan de Singel overigens na vijf jaar gesloten te zijn geweest, wederom geopend. Daarna is het pand in 1977 geheel gerenoveerd en met woonbestemming te huur aangeboden. Tegenwoordig staat op die plaats een groot kantoorgebouw.

Dan had Kroese nog een **kunsthandel** in de Leidsestraat 46, waar hij o.a. aquarellen van voorgevel of interieurs van d'Vijff Vlieghe van Nolle Bokhorst voor 50 gulden in speciale verpakking onder rembours verzond. Voorts had hij **souvenirwinkels** op de N.Z. Voorburgwal, in de Roskamsteeg, aan de Reguliersgracht en de Leidsestraat 40 en een reeks panden voor verschillende doeleinden. Hij kocht de huizen achter de Vijf Vlieghe aan de Vliegendesteeg en aan de Singel. Voorts was er het machinepark en een werf in de Korte Leidsedwarsstraat, pakhuis De Gulden Handt in de Warmoesstraat en een pakhuis op het Prinseneiland. Verder een garage, opslag en werkplaats in de Hazenstraat; huizen aan de Singel 351-359, panden ingericht voor kantoren in de Spuistraat 275 en 277 en Roskamsteeg.

In 1951 kocht Kroese diverse terreinen en gebouwen in Volendam om een haven voor luxe jachten met botenhuis, zwembad, muzieknis en een terras met twee restaurants te realiseren. Een oude scheepswerf werd daadwerkelijk tot restaurant verbouwd: **The Five Flies on the Suydersea** en een vervallen Zaanse huisje tot een oudhollands eethuis: Wapen van Volendam” omgetoverd. De rest van de plannen ging in verband met financieringsproblemen niet door. In september 1959 werd de Volendamse Vijf Vlieghe als voormalig restaurant doorverkocht.

Verder kocht Kroese in 1954 een oude villa in Warmond aan de Oranjelaan 11, waar hij zijn wondertuin van 1,2 hectare liet inrichten met een diepzee aquarium en tuinheesters tot schaakstukken verknipt. In het Vijf Kreeftenrestaurant kon men forellen uit de vijver nuttigen. In januari 1956 legde een brand hotel-restaurant 'd **Vijff Vlieghe te Warmond** vrijwel geheel in de as, maar het werd herbouwd. In 1963 verkocht Kroese de villa.

Drie jaar had Kroese een zaak in **Johannesburg**, die hij tenslotte ook weer verkocht. Voorafgaand daaraan vroeg in 1948 een Nederlands Restaurant- en Winkelbedrijf in Johannesburg in een advertentie om agentschappen voor conserven, chocolade e.d.; brieven te richten aan Nicolaas Kroese. In 1953 had hij plannen om opnieuw en nu naar Kaapstad te trekken. Nolle Bokhorst had daarvoor een ontwerp gemaakt van vijf Zaanse huisjes, die als een bouwpakket in Holland gemaakt zouden worden en vervolgens naar Zuid-Afrika verscheept. Dit project is niet doorgegaan.

Nicolaas' stunts

Bezeten door ideeën en stunts en met de slagzin: “Het kan me niet schelen wat ze over me schrijven”, wierp Nicolaas zich als een filmdiva in de publiciteit. Gekleed in fluwelen vest, fluwelen kniebroek, witte artiestenblouse en Rembrandtkraag liep hij door Amsterdam als een tweebenig anachronisme. Hij verscheen in rokkostuum en rood gevoerde avondcape op Boekenbals, nam achter de piano plaats en zong, omgeven door cultuur- en gezagsdragers, liederen uit de Dreigroschenoper. Bij verkiezingen verscheen hij, in fluweel gehuld, met een 1 meter hoge vogelkooi (waarin vijf reuzenvliegen) in het stemlokaal en vroeg zes stembiljetten (persfotografen zijn toevallig aanwezig).

Nicolaas Kroese

In 1946 ging Kroese de zo gaarne geziene Amerikaanse toeristen veroveren. In New York zette hij diezelfde vogelkooi neer midden op 3d Avenue, het verkeer van een wereldstad kwam tot stilstand en de naam Kroese op de voorpagina's. In 1948 kreeg hij USA-ambassadeur Herman Baruch naar zijn restaurant, zorgde ervoor dat dit precies op 12 oktober gebeurde, zodat de kranten kunnen schrijven: Columbus ontdekt de Vijff Vlieghen. Zijn latere bezoeken aan Amerika brachten hem een onmetelijke publiciteit. Hij bracht giften voor Amerikaanse musea mee, ook een oude schaats van been van ongeveer duizend jaar oud. Hij zou éénmaal voor de televisie verschijnen, maar het werden vijftien radio- en televisie-uitzendingen. De eerste dag werd de uitzending door 550 stations overgenomen.

Gasten in het restaurant kregen altijd een en ander mee en stevast moesten zij hun naam in het gastenboek zetten. Al die lieden kregen met Kerstmis een groet van Nicolaas en honderden beantwoordden dit vriendelijke gebaar. Vijftig duizend kerstkaarten verlieten Nederland omstreeks Kerstmis. Zij gingen naar alle delen van de wereld en er ging bijna geen dag voorbij of er kwam wel de een of andere buitenlander binnengelopen die de groeten van die of die kwam brengen. In een Amerikaans blad publiceerde Kroese een cheque die goed was voor twee glaasjes Bols bij persoonlijk verschijnen in de Vijff Vlieghen. Vele gasten verzilverden die cheque. Konden zij niet persoonlijk komen, dan stuurde Kroese een miniatuurflesje. Zijn andere eethuisjes, 't Swarte Schaep en 't Olde Binnenhofje, waren goede uitwijkmogelijkheden bij te druk bezoek aan de Vijff Vlieghen.

Op 1 April 1949 begon hij dagelijkse ritten met een eigen postkoets, die route langs al zijn restaurants nam: voor één gulden per rit. Met die postkoets en een oude Rolls Royce stuurde hij het stadsverkeer in de war. Het verhaal ging ook van de Amerikaanse toerist, die, bij zijn aankomst in zijn hotel, door de portier gevraagd werd of hij onmiddellijk naar zijn kamer wilde. "I don't care about the room, where is the Five Flies", aldus de man van over zee. Een stel Amerikanen werd door de mannen van 5 x 8 (toen het telefoonnummer van de politie) naar de Spuistraat gebracht en éénmaal ging een agent te paard de auto van een Amerikaans echtpaar vooraf om de weg te wijzen. In 1951 organiseerde Kroese met reisbureau Lindeman een "Romantic Nighttour" voor vreemdelingen, welke dagelijks in de vooravond vanaf de Dam ondernomen werd en welke onder meer per boot via de Gouwe naar Marken en Sijtje Boes (van de souvenirwinkel daar) voerde. De tocht eindigde in d' Vijff Vlieghen, waar men Bittere Lijdenstroost, Hempje licht op of Hansje in de kelder kon proeven met als laatste attractie Nicolaas Kroese zelf, nadat het Vijff Vlieghenlied de gasten eerder in de stemming had gebracht.

In kranten en weekbladen plaatste hij duizenden annonces in persoonlijke stijl; als tegenstanders hem venijnig aanvielen publiceerde hij hun attaques in zijn advertenties. Zo koketteerde hij in zijn reclame met de woedende schimpscheuten van de destijds beroemde journalist Jacques Gans, die hem een "antieke uitdrager" noemde. Nicolaas Kroese, begonnen met één hulpje, beschikte in 1954 in de zomermaanden over honderd man personeel. Zijn reclamebudget bedroeg in 1939 niet meer dan vijf honderd gulden. In 1954 was dit bedrag verhonderdvoudigd. In dat jaar berichtte 's Lands Kroniek in De Tijd dat "een koffiehuiszittende papegaai, die zich vrijelijk beweegt, behoort tot de attracties van het Binnenhofje." Dat jaar serveerde een liefvallige Italiaanse in de "Espresso Koffiekamer" in het Binnenhofje 25 soorten koffie.

In de pers werd in 1956 uitvoerig bericht over de 32 kinderen die bij een kleurwedstrijd een reuze-pannenkoek hadden gewonnen, die ze in het Binnenhofje kregen aangeboden en waar ze met Jaap Molenaar vrolijke liedjes zongen. Nicolaas was ontroerd en maakte er een jaarlijkse gewoonte van. Ook in dat jaar brak het infrarode tijdperk aan in Moeder's Droomkeuken op de Solder van d'Vijff Vlieghen, maar ook in de nieuwe Wonderkeuken Infrarouge van 'd Vijff Vlieghen Droomtuin te Warmond met Five Minutes Service in het antieke Volendamse huis. Aldaar was tevens de grootste bar van Nederland in aanbouw. Motto: Warm Welcome in Wonderfull, Wondergarden Warmond.

Al die ideeën en stunts verschaften hem enorme reclame en drevden de klanten als schapen naar zijn kooi. Door zijn energie en het vakmanschap waarmee zijn restaurants werden geleid, was hij omstreeks 1950 niet alleen Nederlands rumoerigste maar ook meest gevierde restaurateur. In diezelfde tijd werd een omwenteling merkbaar, die het karakter van Kroeses koninkrijk zou veranderen. Nederland werd een toeristenland en Kroese was een der eersten die begreep welke kansen hier lagen. Hij richtte zijn reclamekanon op het buitenland. Hij maakte propagandareizen naar Zuid-Afrika, Mexico, Noord-Amerika. In 1953 ging hij ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de stad met de boot naar New York. Hij deed dat samen met Max tailleur, bekend joods moppentapper en tekenaar Piet Worms (van kinderboek "De drie paardjes"). Die laatste maakte over hun reis een vijfdelige tekenstrip in de Telegraaf. Overal waar Nicolaas kwam, zorgden zijn stunts voor koppen in de krant. Hij wist buitenlandse journalisten, filmers, radio- en tv-mensen naar zijn bedrijf te krijgen. Hij

Nicolaas Kroese

inviteerde schrijvers van Duitse, Franse, Amerikaanse reisgidsen. Ze kwamen koel, maar na vijf minuten met Nicolaas Kroese waren ze betoverd. De Amerikaanse radiocommentator Jean Colbert (Connecticut) riep: "Elke ochtend spreek ik tot 20 miljoen Amerikaanse vrouwen, en ik zal ze vertellen dat de Vijff Vlieghen werkelijk het einde is...." De New York Times' journalist Sydney Clark schreef: "Vijff Vlieghen is een Mekka voor fijnproevers - er is in Europa niets beters...."

Beroemdheden

Mede door toedoen van Nicolaas Kroese hebben vermaarde reisgidsen schrijvers enthousiast over Nederland bericht. Maar Kroeses grootste bondgenoot kwam zonder dat hij het wist. Het was de dictator destijds van de Amerikaanse reisgidsen schrijvers, de gewiekste Temple Fielding, wiens Travel Guide to Europe (oplaag twee miljoen) bij negen van de tien Amerikanen in Europa in de jaszak zat. Deze reisprofeet, wiens woord wet was, kwam incognito naar de Vijff Vlieghen en in zijn Travel Guide noemde hij Nederland het interessantste land van Europa en zei over Kroese: "Nicolaas Kroese is King of Dutch restaurateurs, hosts, bon-vivants and brilliant entreteneurs, who has made as much goodwill in America as his beloved House of Orange and who is every traveler's Travel Guide." Van alle intieme eethuisjes die Fielding in Europa bezocht, was de Vijff Vlieghen een van zijn topfavorieten.

De bekende reisboekenschrijver Sydney Clark en Herald Tribune's Robert Sage wijdden enthousiaste woorden aan Nederland en noemden Nicolaas Kroese in één adem. Een grote tabaksfirma in Amerika publiceerde een grote prijsvraag in de Saturday Evening Post. De winnaars zouden een tocht naar Europa mogen maken met een bezoek aan drie Europese "hoogtepunten": Maxim en de Folies Bergères te Parijs en de Vijff Vlieghen in Amsterdam. In diezelfde Saturday Evening Post kwam wat later een detectiveverhaal voor, dat "The House of the Seven Flies" heette en kennelijk geïnspireerd was op het Amsterdamse eethuisje, dat in de loop van de geschiedenis met name werd genoemd. Dan is het hek van de dam; de Amerikaanse toeristenstroom wordt al maar groter. Naast tienduizenden naamloze Amerikanen komen de beroemdheden en Kroese, met volle maansglimlach, laat zich fotograferen met Leopold Stokovski, Sinclair Lewis, Douglas Fairbanks, Danny Kaye, Irvin Berlin; maar ook Europeanen als Benjamin Britten, Pierre Monteux en Jean Cocteau valt hij om de hals.

Five Musts

In het gros van de reisprogramma's van de internationale bureaus stonden Five Musts genoteerd voor Nederland: de Nachtwacht, een tocht door de grachten van Amsterdam, Volendam, de tulpen en een diner in de Vijff Vlieghen. En wanneer de bezoekers dan, na het diner, ijs bestelden of een vruchtensla, dan keken zij op, want in de desserts stond een staafje koud vuur dat zijn tintelende sterretjes lustig in het rond strooide. Bovendien lag naast het dessert een miniatuur-parasolletje, dat de dames onmiddellijk in het haar staken. "Later weten zij zich de Vijff Vlieghen te herinneren," zei Kroese terecht. En Kroese was een goede follow-up man. Hij zorgde dat zijn gasten zijn zaak niet vergaten. Een markant voorbeeld was de brief van Nederlands vertegenwoordiger bij de UNO, Mr. D.J. von Ballusek, die schreef: "Ik kan U verzekeren, dat één van de redenen voor mijn nu en dan terugkerend heimwee naar Nederland, de afwezigheid is in Amerika van een gezelligheidscentrum dat de toets van de vergelijking met de Vijff Vlieghen kan doorstaan."

Kentering

Nicolaas Kroeses Koninkrijk veranderde, en – meenden zijn kennissen – Koning Kroese (koning Croesus, spotten zij) veranderde mee. Met de vloed van buitenlandse toeristen, die veel geld in de Amsterdamse laatjes brachten, keerde het tij van de publieke opinie. Het begon in Kroeses eigen kring: "Hij krijgt het in zijn bol", werd gezegd. "Hij raakt over het paard getild". Invloedrijke kroniekschrijvers in Nederlandse kranten, altijd nr. 1 in Kroeses eetpaleisjes, voelden zich achteruitgezet en hun toon werd zuur. De stemming deelde zich aan het grote publiek mee: de milde blijheid waarmee zijn excentriciteit altijd werd omringd, gleed over in ironie en niet zelden in sarcasme. En toen het Kroese-concern drie maal achtereen werd geteisterd door brand gingen er boze geruchten. Max Tilleur spotte in zijn cabaret: "Five Flies, Famous For Fikkies". De laatste brand had verbijsterende gevolgen. Toen op 10 januari 1956 het dak van Nicolaas Kroeses Vijff Vlieghen in Warmond volkomen werd verwoest, liet hij er plastic over spannen zodat bouwvakkers in winterweer konden doorwerken. Nicolaas echtgenote Akka, dochter van een ingenieur en een schilderes, zette planten op zolder, onder dat plastic. Na enkele weken zag zij iets merkwaardigs en waarschuwde haar man. Nicolaas kwam, keek en stond perplex. De planten onder plastic bleken formidabel gegroeid en Nicolaas Kroese had geen Linnaeus, Huxley of Lysenko nodig om te weten wat er aan de hand was: het kwam door het plastic. Hij werd bevangen door een woeste

Nicolaas Kroese

passie voor plastic. Overal in Warmond kwam nu plastic, en onder het plastic kwamen planten. Hij legde plastic over de bodem van zijn vijvers. Hij spande het over zijn terrassen, die hij zo ombouwde tot winter-wondertuinen. Zijn passie werd een obsessie, hij kwam steeds minder in Amsterdam en toen hij een keer kwam gaf hij opdracht de goten en regenpijpen van zijn Olde Huysjes te laten vervangen door plastic.

Maar in Warmond gebeurde een wonder. De planten onder plastic groeiden uitzinnig, zij tierden weliger dan onder glas. Bloemen werden fraaier, vruchten kwamen vroeger en groeiden groter. Kroese dacht, speurde, experimenteerde. Hij ontwikkelde een revolutionaire theorie: plastic laat het hele stralengamma van de zon door en zo wordt de groei der planten bevorderd. Wat betekende dat hij, Nicolaas Kroese ze, de natuur kon beïnvloeden. De aarde zou rijker voedsel geven, honger zou worden uitgebannen, welvaart stijgen: de hele wereld zou veranderen.

Terwijl zijn gewassen tropisch opschoten, dacht en praatte hij over niets anders. Berichten verschenen in kranten en met geestdrift op het televisiescherm. Met die geestdrift kwamen ook de reacties los; uit de Landbouwhogeschool te Wageningen sloegen banbliksems naar de tovenaars van Warmond. Drie hoogleraren veroordeelden Nicolaas Kroeses theorieën: "Onzin. Plastic laat inderdaad meer stralen door dan glas. Maar die extra (ultra violette) stralen zijn juist schadelijk voor de groei." Kroese lachte, want hij had zijn antwoord én zijn theorie klaar: "Natuurlijk zijn ultra violette stralen schadelijk voor de groei, maar alleen de kortgolvlige! En die worden juist door het plastic tegengehouden, terwijl de doorgelaten middengolvlige stralen de groei sterk bevorderen." De Wageningse hoogleraren deden er het zwijgen toe; tegen zoveel dilettantisme wilden zij niet argumenteren.

Maar de opschudding, die rond zijn naam ontstond, was uniek. Men grote koppen maakten kranten als de Haagse Post eind 1958 melding dat hij in moeilijkheden verkeerde: "Restaurantman Nicolaas Kroese, 53, is een Nederlander van groot gewicht (133 kilo, aan zaken rond 1 miljoen gulden, plus een wereldnaam die goud waard is). Al 20 jaar lang brengt deze wandelende vulkaan tumult en opschudding teweeg". Het bericht dat Kroese de leiding van zijn eethuisjes neerlegde riep bij nuchtere zakenlieden, sinds jaar en dag verbluft door het succes van de fantastische Nicolaas, schouderophalen op: "Het kon niet duren!" Horecaf-mensen, allang geprikkeld door deze vreemde kok in hun keuken, meesmuilden hoorbaar. Het grote publiek, dat excentrieke figuren alleen duldt als zij succes hebben, ginnegapte. En de veelbesproken man zelf? Als een door (vijf) vliegen geplaagde leeuw beende hij door zijn Warmondse kwekerijen en orakelde: "Het is allemaal niets. Vóór 5 December (St. Nicolaas!) zijn alle schuldeisers betaald. En over een jaar plant ik tabak op de Veluwe".

"Men spreekt thans Nederlands"

Ondertussen ging het bedrijf gewoon door. Er kwam een nieuwe directeur, die geen nieuwelingsmeester was: de 41-jarige Carl Vogt uit Muiderberg, die al vier jaar als Kroeses rechterhand optrad, herwon 't geschokte vertrouwen van de leveranciers en nam maatregelen in het bedrijf. Carl Vogt, een intelligent zakenman en knap organisator was in alle opzichten Kroeses tegenvoeter; hij had een afkeer van persoonlijke publiciteit, bezat een verbeeldingskracht van een elektronische rekenmachine en was een super-schematisch en planmatig mens. Met architect Nolle behoorde Carl Vogt al jarenlang tot de practici van de Vijff Vlieghe, waarvan de academicus-tekstschrjver-liedjeszanger-natuurvriend Jaap Molenaar het derde lid was. Die volgde in 1951 Wim Ibo op als troubadour in het Olde Binnenhofje, vond tussen de coulissen van Kroeses bedrijf de romantische atmosfeer die hij nodig had en ontwikkelde zich snel tot gastheer in sfeer scheppende Vijff Vlieghe-traditie.

Deze veranderingen voltrokken zich in september 1958 en waren wekenlang geheim gebleven, als niet een van Kroeses werknemers, bij de inkrimping ontslagen, een tip had doorgegeven naar het A.N.P. Het A.N.P. zond een telexbericht naar alle kranten, verslaggevers doken neer op het nieuws en een stortvloed van rampzalige publiciteit stortte zich over het bedrijf dat beslist niet in nood verkeerde maar – ondanks liquiditeitsmoeilijkheden – gezond en in volle ontwikkeling was.

Dat de man Nicolaas, die Nederlands gewiekste publiciteitskenner was, deze schadelijk antireclame niet heeft voorvoeld, wierp een nieuw licht op het Amsterdamse mirakel Kroese, meldde de Haagse Post. Hij was een der fascinerendste figuren uit het vaderlandse bedrijfsleven. Een groot, verbeeldingskrachtig zakenman die zich vaak zó door zijn verbeelding liet meeslepen dat hij zijn zaken vergat. Een hartelijk en royaal gastheer die aan de geringste wens van zijn gasten tegemoet kwam maar vaak blind was voor belangen van de mensen vlak om hem heen. In Volendam lag de voornaamste oorzaak van de veranderingen eind 1958. De schulden van enkele honderdduizenden guldens waren te wijten aan de investeringen in Volendam, waar sedert 1951 door Kroese grote terreinen waren aangekocht. De plannen hiervoor waren voor Kroese te groot om zelf te financieren en de gemeente bleek uiteindelijk andere plannen te hebben met de aangekochte terreinen. Vijf antiëkbouwers, die permanent voor de verbouwing van de eethuisjes werkzaam waren, bleken die zomer ontslagen. Men trachtte zich dat winterseizoen duidelijk meer op het Amsterdams publiek te

Nicolaas Kroese

richten, In een circulaire van de nieuwe leiding was daarbij een zinnetje veelzeggend: “Men spreekt thans Nederlands”.

Een appelflauwte

“Nicolaas Kroese: het geluk van de juiste obsessies op de juiste tijd” aldus de kop van een groot artikel in Vrij Nederland in 1989. Tegelijk met de jaren zestig werd hij ten grave gedragen: Nicolaas Kroese, stichter van restaurant D’Vijff Vlieghe en schepper van de mobilodroomkeuken. Kroese was een anachronisme dat per telegram de Structurele Hervorming van de Wereld verkondigde – telegrammen die hem zouden ruïneren. In zijn spektakelrestaurant in de Amsterdamse Spuistraat vermaakte hij Hollywood-sterren en plaatselijke beroemdheden met wetenschappelijke bedenksels, ‘Hij speelde vaak de dorpsgek, maar de ondertoon was diep serieus’. Zo zijn ze er niet meer. Kroese had met een gewiekt gevoel voor publiciteit en een tomeloos enthousiasme zijn unieke decor, het spektakelrestaurant d’Vijff Vlieghe geschapen dat wonderwel, als een éénmaal in gang gezet vliegwiel ook zonder zijn directe leiding, maar zeer zeker niet zonder perikels, doordraaide; ook als de baas rond darde met aardstralenkastjes of lezingen gaf aan studentendisputen over het nieuwe maatgetal 127 als 33ste priemgetal der oerharmonie wetten der oer energieën. Het einde kwam in 1971 niet zonder vernedering. Op een avond kreeg Kroese een beroerte (“een appelflauwte”) in d’Vijff Vlieghe. Kelners stapten letterlijk over hem heen, de bediening van de gasten moest uiteraard doorgaan en Kroese eindigde in het Wilhelmina Gasthuis. Zijn zaak had hij kort voordien van de hand gedaan. Na schuld- en belastingsaneringen was het uiteindelijk hotel-restaurant Krasnapolsky (later opgegaan in NH Hotels) die zich toen het geheel, voor een appel en een ei wist toe te eigenen. Kroese overleed in het Wilhelmina Gasthuis, op Zorgvlied is zijn graf onopvallend. Oud-provo vrienden richtten nog de Stichting Geestelijk Erfgoed Nicolaas Kroese op en kwamen nog met plannen voor een standbeeld op de proppen. Het had in de hal van het postkantoor aan de Nieuwezijds Voorburgwal moeten komen, waar Kroese als recordhouder telegrammen-zenden immers jarenlang de beste klant was geweest. Uiteindelijk is er wel, in 1989 bij gelegenheid van het vijftigjarige jubileum van het restaurant, een bronzen plaquette aan de gevel in de Spuistraat onthuld. Het eerbetoon is vervaardigd door de Amsterdamse beeldhouwer Aart Lamberts en toont het karakteristieke kale hoofd van een van Amsterdams ronduit eigenaardigste entrepreneurs.

Literatuur:

- www.delpher.nl , digitaal historisch krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek
- magazines.iadb.org, Revue der reclame, maandblad - maart 1954
- Hotelwereld - Officieel orgaan van de Nederlandsche Bond van Werkgevers in Hotel-, Restaurant-, Café- en Aanverwante Bedrijven “Horecaf” en de Vereniging van Oud-Leerlingen van Erkende Hotelvakscholen (V.O.L.) - december 1954
- Haagse Post, weekblad - oktober 1958
- Vrij Nederland, weekblad - september 1989
- Ons Amsterdam, tijdschrift - februari 2008

Apeldoorn, oktober 2017.

Bart Bokhorst